

TRANSILVANIA

ORGANUL ASOCIAȚIUNII TRANSILVANE

PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN.

Nr. IX. Sibiu, Octombrie—Novembrie 1896. Anul XXVII.

ADUNAREA GENERALĂ DIN LUGOȘ.

Între frumoșele sărbători naționale, ce Asociațiunea transilvană le-a oferit poporului român dela înființarea ei, adunarea generală ținută la 27 și 28 August a. c. în Lugosș ocupă un loc de frunte, dacă nu locul cel dintâiu.

Adunarea acésta a fost o adevărată și splendidă sărbătoare culturală a Românilor de sub coróna Stului Stefan, și prin farmecul ei a făcut să uităm hotare politice, divergențe de vederi și interese locale și cu toții să ne întâlnim într'un singur cuget, într'o singură simțire: în conștiința romanității noastre, a unității noastre de sânge, de limbă și de cultură.

După mai mult decât trei decenii Asociațiunea pentru prima óră a eșit din cadrul îngust al activității sale de pân' acum; dar trecând hotarele patriei sale originare, nu a ajuns să fie străină în țară străină, ci s'a vădut încungiurată cu iubire și însuflețire de frați de același sânge și de aceeași limbă.

Menirea măreță și adevărată a Asociațiunii n'a eșit nici când mai mult la ivélă, decât la ultima noastră adunare generală din Lugosș; idealurile noastre naționale, individualitatea unitară a poporului român și trebuințele și aspirațiunile sale naționale nici când nu s'au prezentat înaintea ochilor nostri sufletesci în forme mai plastice, decât cu ocaziunea acestei splendide sărbători, care ne-a arătat calea luminosă spre cul-

tura noastră națională, unde pot și unde trebuie să se întâlnească toți fiii națiunii române în frățească și armonică conlucrare.

O sinceră și intimă mulțămire a încălzit inimile tuturor participanților la această adunare, care ne-a adus cât se poate de aproape unii de alții, care a dovedit că în serviciul idealului măreț al culturii noastre naționale dispăre ori-ce mur despărțitor din sinul societății române și care ne-a arătat în totă splendoră virtuțile și forțele noastre naționale și ne-a întărit în încrederea în viitorul poporului nostru.

Când „Astra“ română a apărut pe orizontul frumosului Banat, toți fii sei, dela cel dintâiu până la cel din urmă, au salutat-o cu aceeași însuflețire și au alergat întru întimpinarea ei. Din sute și sute de piepturi a resunat un strigăt puternic: „Deșteptă-te Române!“ — și toți, câți 'l-au auzit, s'au deșteptat ca dintr'un somn îndelungat la conștiința puterii culturale a elementului nostru, și au recunoscut în „Astra“ ceea ce este și are să ne fie: o stea conducătoare.

*

Sunt prea multe momentele memorabile dela adunarea generală din Lugos, decât să le putem înșira și apreția după merit într'un scurt raport. Va trebui să revenim de repetite ori asupra lor, pentru a le pune în vederea cetitorilor nostri în adevărata lor lumină și importanță.

Lăsăm deci să urmeze de astădată — în partea noastră oficială — numai datele și cifrele seci, dar totuși foarte elocvente și semnificative ale proceselor verbale despre ședințele adunării generale, și rezervându-ne a apreția cu alte ocațiuni în articole speciale forțele culturale ale poporului nostru, cari s'au manifestat în mod atât de splendid la adunarea din Lugos, dăm loc cuvântării presidiale, cu care a fost inaugurată ședința I. precum și răspunsului, cu care a fost întimpinată această vorbire din partea Bănățenilor, — pentru-că aceste două cuvântări, cari cu drept cuvânt pot fi numerate între cele mai momentuoase acte istorice ale lucrării noastre culturale, sunt nota cea mai caracteristică a înaltului nivel, pe care a stat întreaga noastră adunare generală.

Președintele Asociațiunii, Dl canonic *Ioan M. Moldovan*, a rostit următoarea cuvântare de inaugurare:

Onorată adunare!

Cu viuă mulțămire salut pe aceia, cari în număr atât de frumos s'au prezentat la această serbătoare cu însemnătate deosebită în anele Asociațiunii noastre.

E primul pas, ce se întreprinde spre a lărgi cercul de activitate al societății noastre culturale și a-l estinde la toți Românii locuitori în largul și frumosul teritor al Ungariei. Este prima oră, că ținem adunarea generală afară de granițele dintr'un timp ore-care ale Transilvaniei și cu acesta împlinim dorința respicată de repetite ori a fraților situați mai cătră periferia teritorului locuit de Români, însă sub aceeași stăpânie politică.

Patria noastră comună foarte bine și după adevăr se asemănă cu o grădină înșesată cu fel de fel de pomi, cari producând flori și fructe de soiuri diferite, fie-care după firea sa, toți contribuiesc a înălța frumuseța grădinei și a ridica valoarea țării în ochii celor ce o privesc.

Fie-care din popoarele locuitoare aici are însușirile sale bune și va fi având fără îndoială și scăderile sale: că în lume lucrurile sunt meștecate. Cele de întâiu trebuie dezvoltate și cultivate, aceste din urmă înnașuite și stîrpite. Dezvoltarea și stîrpirea acesta recere muncă îndelungată și stăruitoare.

Asociațiunea noastră și-a pus de problemă a nobilita și îndulci fructele unui soi din pomii, ce ocupă în mod precumpênitor ținutul considerabil din partea răsăritenă a Ungariei. Ea și-a avut membrii sei între toți Românii de pe teritorul Ungariei, fără de căutare la ținutul în care locuiesc. Dară adunările ei generale, îndatinate a se ține din an în an, până aci au descălecat tot numai în lăuntru coronei de munți și păduri seculare, intru ale căror retrageri nepătrunse străbunii noștri au aflat adăpost pe timpul invasiunilor.

Acesta e primul pas, ce-l face scoborind costa munților și înaintând spre marginile estreme ale țării ocupat de nemiul nostru.

Legătura sângelui și a limbei, cari închiagă și țin la olaltă deosebitele națiuni și produc diversitatea lor, — legătura sângelui și a limbei, cari la Români totdeauna s'au manifestat cu tărie neînvinsă, încât șa lui Bonfiniu, că Românul mai mult a luptat pentru limba, decât pentru viața sa, este adevăr istoric în deplina putere a cuvântului, — aceste legături puternice făcură, ca adunarea ținută în anul trecut la Blaj să se supună invitării frățesci și să prefigă locul adunării prezente între frații, ce locuiesc această regiune încântătoare.

Fia de bun auguriu pasul acesta! și contribuiască el cu îmbelșugare la producerea acelor fructe, cari unul fie-care dintre noi le dorim și așteptăm dela însoțirea, ce ne-a întrunit aci.

Adevărat, rezultatele ce putem constata dela întemeierea Asociațiunii, sunt puține și modeste. Dară să nu trecem cu vederea greutățile interne și externe, cu cari avem a ne lupta, de ori-câte ori nisuim a face un pas înainte. Totdeuna brânele noastre trebuie să fiă încinse, brațele înarmate. Trebuie să cucerim formal terenul împedecat cu greutăți feliurite și altora, cari se află în pozițiuni mai favorabile, de tot necunoscute.

De acésta nu avem a ne mira, când scim cu toții: trecutul ce vi-treg a fost pentru noi și prezentul la câte frământări ne este espus. S'a cerut stăruință de fier, ca Românul să se pótă susține în ținuturile acestea: pentru-că ele de o parte sunt foarte espuse prin situațiunea lor geografică, iară de altă parte sunt foarte atrăgătoare nu numai prin glia lor mănósă, dar și prin avuțiile nescuate, ce țin ascunse în sinul lor.

• Se cere stăruință îndoită ađi, când în lupta de existență, ce decurge între popóre, decisiunea nu atîrnă dela forța brută, ci mai vértos sciința și cultura căștigă precumpenire atât în rěsbóiele sângeróse, cât și întru cele pacinice.

Poporul nostru încă a ajuns la recunóscerea acestui adevěr. Iată pentru-ce vedem și la el emulațiune nobilă pentru progres în cultură. Iată pentru-ce el se bucură din tótă inima, când póte constata un pas cât de mic înainte pe calea nesfirșită a deșteptării și luminării.

Judecătorul nepărtinitor chiar întru acest ținut, în care petrecem acum, va trebui să constate progrese în cultură foarte îmbucurătoare, dacă va alătura stările de acum cu cele de mai nainte. Cu dóue sute de ani înainte de acésta câte și ce biserici românesci erau pe aici? Unde și ce școle răspândeau lumina binefăcătoare? De mult, tare de mult alergările selbatice ale barbarilor sfărmară și îngropară sub pamânt cultura înfloritoare, ale cărei urme le descoperim și admirăm mai în tóte unghiulețele acestui teritoriu. Valuri preste valuri urmară în decursul seculilor și împedecară necontentit ori-ce nesuință de înaintare a poporului nostru. Încă nu sunt 200 de ani, de când s'a frânt furia celui din urmă val și pacea și liniscea oftată de mulți seculi s'a redat acestui ținut. Și iată în restimpul acesta scurt în viața unui popor s'au ridicat sate și orașe înfloritoare, s'au zidit biserici și școle, cari porcedând mână în mână lucră cu zel și stăruință îmbucurătoare la pregătirea unui venitor mai bun și la ridicarea némului nostru pe aceeași tréptă de cultură cu celelalte popóre.

Fie ca Asociațiunea noastră să ajute și ea prin activitatea sa emulațiune nobilă spre cultură a Românilor din ținutul acesta.

Încă odată salutându-ve din inimă pe toți, declar adunarea generală a Asociațiunii de deschisă.

La aceste Dl *Alexandru Mocsonyi* a răspuns în numele Bănăţenilor cu următorul discurs:

Dle president! Onorată adunare generală!

Accentele însufleţite, ce le-ai întonat în discursul de deschidere, au potenţat însufleţirea, cu carea noi am alergat din toate unghiurile române ale patriei la această adunare, care, precum ai relavat, este prima adunare generală a „Asociaţiunii transilvane“ într'un cerc naţional afară de frontierele Transilvaniei de odinioară. Desfăşurând însemnătatea acestui fapt în cuvântarea frumoasă, ce ni-ai adresat'o, ai vorbit, dle preşedinte, din inimile noastre.

Simţit-am cu toţii, că adunarea acesta are să fiă un eveniment de mare importanţă pentru nimeni şi interesele noastre culturale. Prin acesta se dărimă un zid de despărţire între fraţii de acelaşi năm, setoşi de aceeaşi cultură. Asociaţiunea noastră în această adunare se desbracă de caracterul ei provincial, se proclamă *principiul solidarităţii naţionale pe terenul cultural*.

Acclamarea viuă şi entusiastă a acestui principiu din partea adunării a resunat ca un ecou puternic, care dovedeşte că noi cu toţii, cu tot sufletul voim să îmbrăţişăm acest principiu şi că noi cu toţii ne angajăm la lupta solidară pentru cultura naţională. Şi de unde această însufleţire? Răspunsul ne este simplu.

Noi pricepem cu toţii, că pentru un popor luptă mai nobilă decât lupta pentru cultura sa proprieă nici că s'ar pute închipui.

Dar lupta acesta nu este o luptă sângeră, o luptă cu foc şi cu fer, nici o luptă pentru nisece interese meschine şi efemere. Este luptă cu armele cele mai nobile ale minţii şi inimii, pentru idealuri măreţe şi neperitoare. Iar idealurile acestea isvoresc din sentimentele lor religioase, naţionale şi patriotice.

Şi cutez a afirma fără sfială, că aceste sentimente nobile la nici un popor nu sunt mai adânc înrădăcinate în inimi, la nici un popor nu sunt ele mai armonios contopite decât la poporul român.

Chiar şi în secolul nostru, despre care, precum scim, dintr'o parte, nu scrutez cu câtă îndreptăţire, dar negreşit cu ore-care predilecţiune, mereu se afirmă că ar fi secolul necredinţei, chiar şi în secolul acesta noi cu satisfacţiune putem susţine, că nu există popor, care ar fi mai evlavios, care s'ar alipi cu mai multă căldură de inimă la credinţa sa moştenită dela strămoşi, decât poporul român.

Prea onor. domn president ne-a adus aminte de un citat caracteristic pentru poporul nostru. Precum scim, despre acest popor s'a dis încă de pe timpuri, când conştiinţa naţională a popórelor era adânc adormită s'a dis cu drept cuvânt, că acesta mai mult decât la viaţă ţine la limba sa.

În privinţa sentimentelor sale patriotice, pe cari poporul român totdeauna, mai mult prin fapte decât prin vorbe le documentează, este cu-

noscut, dar și recunoscut, că poporul român în sacrificii patriotice, în sânge și în avere nu a rămas îndărăpt la nici un timp față cu nici un popor din patrie.

Ca un ce tot caracteristic pentru poporul nostru apare însă cea frumoasă, intimă și armonioasă contopire a acestor sentimente nobile, care contopire mai perfectă și mai armonioasă nu o vom găsi la nici un alt popor.

Sentimentele religioase și naționale ale poporului român sunt prin mii și mii de fire vii și delicate atât de strâns conțesute și concrescute, încât ele fără vătămarea lor nici că s'ar pute despărți unele de altele.

Bisericile noastre sunt curat și complet naționale, iar moravurile, datinele și tradițiunile sale naționale sunt mai toate suportate și saturate de idei și sentimente religioase. Nu altfel stă lucrul și cu sentimentele sale patriotice.

Sunt convins, că patriotismul poporului român, izolat de sentimentele sale religioase și naționale, s'ar usca ca o crengă ruptă de pe trunchiul ei.

În această armonioasă trinitate a sentimentelor mai înalte și mai nobile ale inimii omenesci se manifestază acel idealism nobil al poporului român, care formază trăsătura fundamentală a caracterului seu național.

Din această indisolubilă trinitate a sentimentelor religioase, naționale și patriotice resare în deplina sa splendoré geniul național al poporului român.

Acest geniu național al poporului român are să-i fiă în totdeauna și bunul seu geniu.

Nu fără rost întonez această dorință.

Precum ați putut observa și D-Voastră, în bine simțita cuvântare a dlui președinte, pe lângă razele luminose ale speranței și încrederii în opera noastră de cultură, apar și nise umbre de îngrijiri pentru comora noastră mai scumpă: cultura națională. Și în această, ași dice: vibrare sufletescă a prea onor. nostru domn președinte, iarăși se reoglundeză starea noastră sufletescă a tuturor, starea sufletescă, care nu este alt-ceva, decât reflexul psihologic al amenințătoarelor stări faptice. Așa încât vedem, că nici în astfel de momente de elevare ale inimilor noastre, nu ni putem ascunde pericolile, ce ni amenință tesaurul cel mai scump.

Dar eu totuși nu preget a da espresiune firmei mele credințe, că până când poporul român va fi inspirat de bunul seu Geniu, până când noi, inteligența, fideli acestuia ținem neclintit, ca la o dogmă neresturnabilă, la convingerea, cum-că cultura poporului are să fie *creștină, națională și patriotică*, până atunci poporul român în fața tuturor pericolilor amenințătoare, liniștit poate esclama: afară de „frica Domnului“ altă frică nu cunosc!

Onorată adunare generală! Asociațiunea noastră culturală până acum de aceste sentimente, de aceste vederi, de aceste principii și de acest

spirit a fost condusă în lucrarea sa. Doresc și sunt convins, că ea, Asociațiunea, și de acum înainte în lărgita sa sferă de activitate, estinsă acuma peste întregul popor român de sub Coróna Stului Stefan, tot de același spirit, tot de bunul Geniu al poporului român va fi inspirată.

Doresc și sunt convins, că Asociațiunea noastră amăsurat estinderii sferei sale de activitate va fi și mai rodnică în lucrarea sa binefăcătoare și la tot cazul binecuvântată.

Cu aceste dorințe salut și bineventez această primă adunare generală a Asociațiunii transilvane aici în mijlocul nostru, în acest focular național al bănașenilor, în numele bănașenilor.

Și precum dl președinte din inimile noastre a vorbit, sunt convins că vorbesc din inima bănașenilor când dic: salutăm cu tot sufletul în mijlocul nostru această adunare, care marcheză o nouă fază promițătoare în nisuințele, lucrările și luptele noastre pentru cultura națională.

MOMENTE ISTORICE

despre continuitatea Românilor în banatul timișan.

Disertațiune istorică *).

Avem și noi Români bănașeni momente istorice, pe cari află de lipsă a le aminti atunci, când *Asociațiunea* culturală a Românilor s'a adunat la 1896 aci la noi, pe pământul istoric al celor 8 cneziate române, dintre cari unul și cel mai istoric a fost cneziatul Lugoșului, care până aci dovedesce continuitatea lui română.

Nu voi diserta însă despre cneziatele române bănașene privilegiate în mod abundant și regal, nu voi diserta nici despre *constituția din adânci bătrânețe — justa antiquam et aprobatam legem districtuum valachicarium universum — și — jure valachice requirente —* și alte instituțiuni pur române eserciate aci într'un șir de veacuri; ci me voiu mărgini a dovedi o istorie cu mult mai antică, din care se va oglindi continuitatea noastră română ne mai tăgăduită aci pe frumoasa țară a Banatului timișan.

I.

Este constatat, că dela *Orșova* (Rușava) se traversă până la *Mureșana* și până la *Tisa* și *Gaitasol* sus și curmeșis valuri de drumuri romane și affi în préjma valurilor urme de castre și municipii, cari tóte dovedesc, că partea acesta a imperiului roman a fost odinióră populată și adusă la o stare culturală, și care numai pentru aceea nu a fost ocupată și pregătită, ca acesta imensă populațiune într'o bună dimință — la tromba unui legionar — să fugă în Balcani.

Dacă istoricii, cari susțin contrarul, ar mai afirma, că coloniile romane aci au fost nemulțămite, neavând nimic permanent, și s'au re'tors

*) Cetită în adunarea generală a Asociațiunii, ținută în Lugoș la 27 August 1896.

la vetrele protopărinților lor, atunci mai că n'ai dice nimic. Dar a abandona o țară mănăsă, întărită cu castre, cu municipii, cu un comerț considerabil și cu o cultură italică și din starea acésta favorabilă apoi a emigra în Balcani în spre vadul órdelor barbare fără nici un căpătăiu — acésta constatare eu unul nu o pot crede a fi posibilă, nici că o pot confirma atunci, când aci în Banat aflu urme de o populațiune italică, care neîntrerupt s'a manifestat și a susținut continuitatea națională și etnică.

II.

Ptolomeiu și *Strabo* istorisind despre municipiul *Tibiscum* afirmă, că era situat la marginea Daciei în delta Mureșului aprópe de abordarea lui în *Tisa*. Iară unii istorici mai recentși se vėd a constata aprópe cu tótă certitudinea, că municipiul *Tibiscum* a fost aprópe de *Caransebeș*, lângă riul *Bistra*, unde se pot vedé și până ađi urmele unui castru roman.

Grisellini, unicul care s'a ocupat cu istoria Banatului atunci când coloniile mai avėu un strop de pietate și póte óre cari reminiscențe despre trecutul *atavilor lor*, afirmă, că *Tibiscum* a fost la limanul riului *Tisa* la extremitățile Daciei, unde se află comuna *Sanad*.

După scrutările mele la Mureșul de jos am constatat, că pe platoul acela poetic și frumos a urmat o viață de stat în continuu până în veacul IX, unde ultimul domnitor al Timișanei își avea organismul sėu militar compus din Oligarchia romană; avea o instituțiune bisericéscă creștină cu Monăstiri în prėjma Mureșului și probabil în frunte cu un episcopat de rital grecesc, avea în Mureșana o catedrală închinată Stului Ioan Botezătorul; și acestea urme netăgăduite mărturisesc, că aievea aci la extremitatea Banatului s'a petrecut în continuu o centralizare de dominațiune romană. S'au aflat aci sarcofage, monete și o cărămidă de proveniență din diferitele epoce până la Constantin cel mare. Un monument, care lasă a descifra, că *Marcu Papirius* a fost prefectul cohortelor prime în Dacia și a *ripelor tibiscane și danubiane*. Cărămida are imprimarea „LEG. XIII. geminei“, care fusese postată în prėjma Tibiscului, apărând cultura romană contra invadărilor barbare. În fața acestor doveđi vrėnd nevrėnd trebuie sė dai cređmėnt savantului nostru *Vasiliu Maniu*, că Banatul Timișan sub era romană fusese cunoscut sub numirea *Tibiscum* și acésta afirmare o dovedesce eclatant epitafiul prefectului *Marcu Papiriu*.

Iară de altă parte dacă scrutăm *tumulele* pline de aglomerațiune de óse omenesci și armamente, inele etc. etc., cari s'au aflat pe platoul *Tapia*, și cari s'au constatat a fi fost urme de rėsbóie romane-dace, devii necesitat a presupune, că pe platoul *Tapiei* dela Mureșul de jos s'a putut petrece și primul resboiu dacic și pentru că la *Tapia* Crașo-Severinénă nu poți afla o singură urmă, că aci órecând s'ar fi putut petrece un resboiu atât de estirpător și decidiător.

Aceste doveđi și altele multe ca ele ne lasă nu fără temeiu a constata, că Romanii la extremitățile Daciei încă erau consolidați și că părțile tibiscane erau populate, întărite cu castre și șanțuri, dovadă întăriturile de mare valoare militară din Sirmiu.

Astfel că prin desvoltarea culturală se atrase atențiunea Hunilor, cari și năvăliră spre părțile acestea a le prăda și mistui.

Cunoscut este, că năvălirile hune, nu atât din premeditațiune a ocupa, a stabili patriei lor, au fost pornite din Scythia; ci mai mult a răsbuna cultura romană, devastând și dărămând orașe și cetăți, terorizând și omorând locuitori. De aceste devastățiuni nu fu scăpat nici Banatul timișan, ba putem afirma cu totă positivitaea, că cultura italică nu de împăratul Aurelian a fost delăsată, ci acesta pela anul 449 a fost total nimicită de órdele neînfrănate ale Hunilor.

Iată ce ȃice retorul *Priscus*, care fusese trimis în legațiune de cătră împ. Theodosiu la curtea lui Attila, care cu gramajul lui se afla devastând în Sirmiu.

Scim, că lui *Priscus* aci nu-i succese a lua promisiunile potentatului de a cruța părțile bizantine de răsbunarea lui, a trebuit urmărit înspre apus, unde ajunsese în brațele lui *Aëtius* la Catalonia.

În acesta urmărire umilitore scrie retorul *Priscus* următoarele:

„Traversam pe un drum al unui șes întins, când de odată aflarăm rîuri navigabile între cari *Istrul* (Dunărea), *Drecon* (Bega), *Tiphisas* (Timișul) și *Tigas* (Tisa) cele mai însemnate. După ce făcurăm o călătorie în spre séra am ajuns lângă un lac, unde ne postarăm și ne pregăteam corturile. Aci ne întimpină o furtună teribilă, care tóte pregătirile nóstre le aruncă în lac și cu o alarmă începurăm să ne căutăm prin întunerece lucrurile. La care alarmă se apropiară Scytele aprindënd grămeđi de trestie, întrebându-ne, că ce ni s'a întemplat? și pentru ce țipăm și strigăm? Apoi barbarii, cari ne conduceau, respuseră în limba lor, că ne-am spăimântat de grozava furtună, ne-au condus la ale lor, unde aprinseră trestie făcënd lumină și căldură.“

„Iară Dómna satului, care era muierea lui *Bledas*, ne procură mănecare și de petrecere ne trimise muieri scyte, ca semn de venerație din partea barbarilor, dar pe cari noi nu le-am întrebuintat. A doua ȃi ne-am dus la această dómna făcendu-ne reverința, care apoi ne-a donat *piei roșii*, *curmale* și *póme*, și poftindu-i tot binele ne-am depărtat“.

Acéstă istorisire a retorului *Prisc* constată până la evidență, că legații lui Theodosiu ambulau prin Banatul Timișan între Dunăre și Tisa, după-ce traversară părțile orientale între *Bega* și *Timiș* sosiră în părțile de jos între lacuri și trestiiș, unde *Hunii* aveau comunități improvisate și *Bledas*, fratele lui *Attila*, avea muierea adăpostită și stăpână în comună. Scim că pe *Bledas* il omori-se frate-seu Attila din pricină, ca să pótă domni singur peste ocupațiunile sale. Mai că-mi vine să cred, că comuna era *Beba* nóstră de acum, și că sub acest restimp probabil

că *Hunii* au aglomerat tumulele, la cari vor fi lucrând și coliniile romane cu munca lor silnică.

Însă despre permanența Hunilor în Banat mai plausibilă dovadă ne-a păstrat poporul român prin nomenclatura dată *tumulelor hunice*, prin expresiunea *Huncă*. În părțile Torontalului sunt nise tumule simile celor din Scythia mică (Dobrogea), pe cari poporul fără vre-o cunoștință istorică le numește „*Hunci*“, ce va să zică *lucrări hunice*, și despre cari vorbesc, că sunt morminte ale împăraților și că unele sunt deschise la vârful lor. Acésta nomenclatură și povestirile cređite din generațiune în generațiune dovedesc, că Românii bănățeni la anul 449, pe când Hunii și făceau mormintele lor, erau în Banat. Acésta nomenclatură Românii nu au putut-o împrumuta dela Maghiari, pentru-că Maghiarii numai acum, după scrutări archeologice, le-au dat numirea de *Hunhalmok*. Apoi și aceea o scim, că în limba română cuvântul de *Huncă* nici că ocurea la numirea dealurilor și munților. — Așa dară tradiția e dămnă de cređământ. —

III.

Este însă o dovadă și mai plausibilă și anume: La anul 1799 în Săn-Miclăușul mare pe un platou aprópe de curbătura unui afluent al Mureșului în curtea unui țeran *Vuia* s'au aflat din întempleră cam 32 bucăți borcane și unelte de o gospodariă regală, de aur veritabil în preț de 3 milioane, pe cari pe acelea vremuri Curtea din Viena, după ce au fost trecut prin multe faze neguțătoresci, le-a rescumpărat cu 2 sesiuni pământ și 6 boi. Pe aceste borcane de aur se pot vedé diferite gravuri. Bărbați îmbrăcați în zale, scuturi și coifuri astfel precum de obicei se gravéză ostașii getici; animale, grifuri și barze și alte gravuri de o estetică elenă a timpurilor medievale. Pe un atare borcan se află în grecesce o inscripțiă, care demonștră numele unor domnitori dela *Tisa*, *Elbe* și *Tragolandului*; a lui *Bonela*, *Butavul* și *Digetoi*.

Ací după părerea mea am întimpinat doi domnitori cu nume române pe *Bonila* și pe *Vătavul*. De romanitatea lui *Digetoi* domnitorul *Tragolandului* nu me prind, dar atăta aflu, că e pe un calapod cu a lui *Litinoi* sau *Lirtioi* domnitorul părților oltenice.

Aceste averi aflate pe pământul Banatului au putut să fi fost ale Voievođilor bănățeni, cari probabil în momente de hărțuire și contra invadărilor dușmane depuseră la scuteală averile lor de casă; perind stăpânii e natural, că a rămas posesia secretului pământesc. Unii sunt de părere, cu averea acésta ar fi fost chiar *averea proverbială* a lui *Attila*, cu care a fost sepulcrat după mórtea sa repentină în limanul riului Mureș.

Dar probabilitatea este, că averea a aparținut domnitorului român al Banatului, pentru-că o altă inscripțiune tot în grecesce pe acele borcane afirmă: „*Ce-l ce se va spăla prin apă se va salva*“. Acésta dogmă arată prea clar, că proprietarul a fost creștin, și alt neam în Dacia pe acelea timpuri nu a primit creștinătatea afară de poporul român sub Constantin cel mare.

IV.

Dar mai evidentă este istoria noastră millenară cu venirea maghiarilor, care până la netăgăduire ne mărturisesc, că pe acelea vremuri arpadine aci în Banat era domnitor *Glad* sau *Claudiu* al Românilor, cătră care, precum confirmă Anonimul notar, a fost trimis *Ubul* și *Velik* ca legați, ca să predea Banatul în felul lui *Salan*, domnul Slavilor. Legații lui Arpad precum se vede erau Slavi, cari demonstrează, că pîmpilii lui Arpad erau de neam slav colportăți din părțile locuite de slavini. Un *Ubul* am avut și noi, era *ban* al cneziatului *Caransebeș*, pe care Carol Robert reg. Ungariei după catastrofa din România îl ridică la rang și 'i-a donat domeniul în ținutul cneziatului.

E de mare însemnătate răspunsul domnitorului *Glad* dat legaților, care răspuns constată, că în Banatul Timișan pe la anul 886 coloniile române erau cât de bine potențiate în armamentele lor și se administrau pe lângă *o proprie a lor constituțiune condusă de o oligarhiă națională, care mai târziu a înriurit cu mult pond în afacerile și legiferarea Ungariei.*

Anon. Notariu al R. Bela enaréză acest răspuns diplomatic în modul următor:

„Dicitur Arpadino duci Hungariae Dominus Vestro debitores summus ei ut amicos amico in omnibus quae ei necessaria sunt quia hospes homo est, et in multis indiget; terram autem quam petivit a nostra gratia, nulla tenus concedimus quod Salanus dux ei concessit maximam terram, aut propter amorem, ut dicitur, aut propter timorem, quod negatur. Nos autem nec propter timorem ei concedimus terram etiam quantum pugillus caperet licet dixerit jus suum esse. Et verba sua non conducat animam nostram eo quod mandaverit nobis se descendisse de genere Attilae Regis, qui flagem Dei dicebatur, qui etiam violenta manu rapuerat terram hanc ab *atavo meo*, sed tamen modo per gratiam Domini mei *Imperatoris Constantinopolitani* nemo potest aufere de manibus mei. (C.XX. pag. 14).

Din acest diplomat și ultimatum atât de vrednic dat legaților arpadini se vedește: a) că domnitorul Românilor din Banat stăpânea pe baza dreptului său ereditar; b) că regele Attila cu forța a răpit Banatul dela *atavii lui Glad*, cari antecesorii nu au putut fi de nîm bulgăresc, pe cum le place unor istorici a afirma, că *Glad* ar descinde din nîm bulgăresc și că era vasalul țarilor bulgari, ci răspunsul acesta demonstrează, până la certitudine, că el se fălea cu *atavii lui români* de pe timpurile lui Attila, pe când nici vorbă nu era de venirea bulgarilor în Balcani; și c) că pe timpul venirii maghiarilor acest principat era independent și se afla în relațiuni amicale și sub suzeranitatea imperiului constantinopolitan, care singur a putut lua din mîinile lui Glad țara banatului.

Cu care rezultat s'a făcut războiul între Glad și între maghiari la *Rusava* și *Temis*, nu se pôte constata cu certitudine din enararea Anonimului; însă atîta se pôte deduce, că între beligeranți s'a statorit un armistițiu; pentru că e cunoscut, că Glad până la mórtea sa a domnit

neconturbat în reședința sa din *Cubin*, iară nepotul său *Optum* (*Achtum*), pe care'l lăsase să domineze țara, s'a potențiat cu mulțimea averilor și a nenumerărilor nobili, luând și tribut dela comercianții plutitori cu sare pe râul Mureșului din Ardeal, la care a râvnit și regele maghiar Stul Stefan. Acésta râvnă a fost pretextul de resboiu, care s'a început cu noroc la *Nagens* pentru *Achtum* și s'a săvârșit cu nefericire la *Oroslamos* pentru el și Banat.

Analele istoriei ne lasă nouă bănățenilor mai multă istoriă, decât altor părți romanice de pe vremurile maghiarilor, pentru-că pe cum am dis, aci s'a înființat mai cu noroc un stat, care lăsă coloniilor traiane mult de sperat, iară de altă parte în *Mureșana* domnul banatului crează o stare politică-bisericescă, care puse banatul pe cea mai sigură cale culturală.

V.

Mureșana sau *Cenadul* de ași se află pe malul stâng al râului *Mureș*, construit probabil de tribul dacilor mureșani și potențiat sub dominațiunea romană. Se află pe un nivou, ce domină esundările libere ale râului, care făcuse aci la întrarea sa în *Tisa* o deltă cu nenumerate ostróve.

Mureșana sub era romană 'și-a sciut câștiga predominatiunea având o populație considerabilă și putem afirma, că aci coloniile romane abandonate au început de nou a se regenera la o viață nouă, creând elita neamului și făcând o legiferare proprie, la care descendenții lor mai până în secl. XVI. s'au provocat și au susținut-o cu multă tenacitate și zel național.

Platoul dela Mureșul de jos cu *Tapia*, *Nagentul*, *Oroslamosul* și *Valea dacilor* (domeniul lui Grof Naco) și cu ruinele municipiului *Mureșana*, în care până în zilele mai recente se putea vedé biserica antică a domnitorului *Optum*, ne lasă cele mai plausibile doveși despre ființa noastră aci în Banatul Timișan.

După mórtea fatală a lui *Optum* la *Oroslamos*, acéstă parte a Daciei s'a încorporat Ungariei. *Mureșana* s'a numit *Cenad* drept recompensă la adresa învingătorului *Cenadiu*, care a urmat cu titlul de ban al ținutului.

Nobilimea română după catastrofa dela *Oroslamos* s'a retras în părțile orientale ale Banatului, unde potențindu-se continuară o viață de stat formând *Cneziatele române*, pe cari regii maghiari mai până în secl. XVI. le-au respectat în drepturile lor, astfel că privilegiul *Reg. Ladislav al V. la anul 1457 este o pragmatică între regele Ungariei și cnezii români stipulând reciprocitatea de drept.*

Acéstă alianță naturală apoi 'și-a ajuns valórea și culmea înfloririi sub era *Corvinilor*, fiii acestor cneziate, atunci când *Ioan Çorvinul* în fruntea armatei compuse din nobilimea cneziatelelor române, a combătut cu mult succes la *Beligrad*, a urmărit terórea Europei până la *Varna* și a adus Ungaria la cea mai strălucită înălțime a dominațiunei sale. Dar acéstă iubire de patrie și respectare de drept s'a manifestat atunci,

când *copilul de român* (oláh köllök) regele *Mateiu*, ca român s'a urcat pe tronul Ungariei și a dovedit, că *tăria Ungariei constă din iubirea reciprocă și sinceră a popórelor conlocuitoare*. Și *acésta maximă fusese siguranța Ungariei*.

Anonimul notariu cu privire la *cneziatele* române se exprimă astfel:

„Glad după o rezistență neînsemnată s'a predat; țara lui a rămas și mai departe liberă, de și mai târziu nepotul seu *Optum* (Achtum) s'a resculat și a cădút, pământul s'a împărțit în comitate, *dar părțile țerei sale cneziatele au durat multă vreme*. (Anon. B. R. N. cap. XI. și XLIV).

Sfîrșesc această disertare cu cuvintele istoricului Turoczy: *Solis Valachis sponte in Dacia remanentibus*.

Vicențiu Grozescu,
protopop greco-cat. în Lugos.

RUSALIILE SĂ FIE ALE ASOCIAȚIUNII.

— O propunere. —

În prima ședință a comitetului central după adunarea generală din anul acesta, s'a atins idea, să se țină pe viitor adunările generale an de an la sărbătorile Pogorîrii Duchului Sânt, la Rusalii. Motivele sunt multe și întemeiate pentru această idee. Și totuși On. Comitet n'a grabit a rosti cuvântul seu din urmă în acest obiect. Suntem noi Românii dela natură cam întârziiați, trebuie s'o recunoscem. Nu degiaba se caracterisează Românul cu istoria în mână, că în vremuri grele, între împrejurări nesigure, el nu-și primejducesce ȳilele până când nu vede cătuși de puțină nădejde de isbândă, ci mai bine se trage atunci înapoi, *ca la urmă să pótă sări mai departe*.

Haid să ȳicem, sau cel puțin să sperăm, că de această natură e motivul întârzierii și în cazul de față, ca la urmă *să pótă sări mai departe*. Și cu această constatare să descoperim, că On. Comitet central a dorit întâi să se discute în publicitate cestiunea, dacă e consult să fixăm odată pentru totdeauna sărbătorile Rusaliilor drept termin pentru adunările generale ale Asociațiunii.

S'o facem dar și această, ca să împăcăm tóte inimile mari și de bunăcredință.

În acest scop aflăm că e necesar, dacă nu chiar indispensabil, să facem o scurtă reprivire istorică. Să consultăm adecă puțin istoria antică și în special a Grecilor, de-óre-ce nu se póte vre-o combinație, privitoare peste tot la arte și sciințe, fără consultarea istoriei acestui popor din anticitate. Grăim dar cu istoria.

* * *

Grecii, precum se scie, erau răspândiți mai în tótă lumea veche cunoscută și formau mai multe state deosebite. Erau prin urmare divisați politicește și adese-ori îndușmăniți, după-cum aduceau cu sine interesele politice. Ei însă aveau unele aședeminte sau instituțiuni culturale

cum le-am dice noi astăzi, cari îi țineau strâns uniți la olaltă. Astfel, pe lângă legăturile puternice ale sângelui și limbii, erau apoi instituțiunile religioase și obiceiurile comune, cari îi țineau strâns legați și i uniau într'un popor nedespărțit, viguros și puternic, deși mic la număr.

Pe calea acésta unitatea Grecilor era asigurată și se manifesta consciu întâi prin așa numitele Amfictionii, adecă prin nesce adunări compuse din reprezentanții celor douăsprezece state grecesci, care se întrunia la Delfi, pentru-ca să reguleze ceremoniile religioase și să celebreze serbătorea Zeului Foebus. În aceste adunări se ocupau numai de templul lui Foebus și nici decum de afaceri politice. Apoi prin așa numitele jocuri naționale, altă instituțiune și mai însemnată, la care alergau Grecii din toate părțile locuite de ei ca să și arete talentul lor și fizice și intelectual.

Între acestea cele mai însemnate erau jocurile olimpice, numite așa, fiind-că se țineau în *Olimpia* din *Pelopones*. Olimpia era o luncă încântătoare, consacrată lui Zeus, în partea vestică a numitei peninsule.

În cele următoare ținem să improspetăm pe scurt obiceiurile Grecilor dela jocurile olimpice.

Se dice, că încă Heracles aranjase aici jocuri naționale, cu timpul însă se deteră uitării și abia sub Licurgus (a. 888, a. Chr.) se reactivară cu putere. Și se țineau tot la 4 ani, la finea lui Iunie, câte 5 zile. La serbări lua parte tot bărbatul de origine greacă, liber și nepătat. (La Greci era poporul împărțit în 3 clase: ómeni liberi, liberați și sclavi. Cei liberi luau parte la guvern; liberații erau sclavii cei vechi liberați de stăpânii lor; iar sclavii erau cei prinși de prin resboie, și cari aveau o sörte förte crudă, căci nu erau priviți nici măcar de ómeni). Și n'ar fi absentat unul fără causă întemeiată; numai bătrânețe, bóle, sau alte asemenea pedeci nedelăturabile îi rețineau dela participare. Și nu numai din Grecia Europei, ci și din Asia și Africa alergau Grecii la aceste serbări. Unde se făceau ospetii preste ospetii între frații, ce nu se veduseră timp îndelungat; pretenii improspetate și întărite sau altele nóue încheiate; împărtășiri despre rude sau cunoscuți, cu un cuvânt sfătuirii și destăinuirii intime. Pe obliștea întinsă a luncii furnicau cu mülle fiii aceluiaș popor în toiu veseliei. Aria luncii era potrivit aranjată, prunduită cu năsip, iar jur-împrejur bănci ridicate pentru privitori. În decursul serbărilor ori-ce negoț înceta. Până și resboiul înfricoșat se întrerupea și sub armistițiu vedeai inimicii de mai nainte stând și petrecând împreună pretenesce.

Festivitățile se deschideau și încheiau prin anumită rugă, resp. sacrificiu adus zeității, pentru-ca să i apere de ori-ce nenorociri sau tulburări în decursul acelora. Apoi cu resăritul sórelui deodată se începeau diferitele jocuri: alergări cu carele, alergări pedestre, lupta cu pumnul, cu trînta, salturile, aruncatul discurilor, paloșelor, ș. a. ș. a.

Iar învingătorul se aclamă, se apoteosa, obținând drept premiu o simplă ramură de lauri, care obiect însă prețuia mai mult în ochii poporului grec decât ori-ce corónă de petri scumpe. Mii de glasuri repetau numele învingătorului și'l întimpinau pretutindenea cu triumf, ridicându'i adese-ori și statue. Acesta era cel mai înalt onor posibil, ce și'l închipuia un Grec. Și cât țineau ei la acésta distincție nu se pôte spune. Se dicese, că odată câștigase premiul un june, al cărui tată era între privitori. Bătrânul seu tată fericit și mândru de fiul seu, ieși pe arenă, îmbrățișă pe fiul seu strins la inima sa și sub palpitările bucuriei neașteptate cădu jos la pământ mort. Iar' privitorii, toți cu lacrimi în ochi petrecură la locul de odichnă pe fericitul tată, adormit în extasul bucuriei și mulțămirii. Și alte asemenea casuri.

Dar' nu numai abilitatea și puterea corpului se exercia și admira la aceste serbări. Cine în decurs de patru ani compunea sau publica vre-un op de valóre, îl presenta mulțimei adunate la jocurile olimpice. Astfel cele mai frumoșe produse din poesia dramatică, cele mai alese opere din domeniul istoriei, se cetiau aici în toiul însuflețirii marelui public și se respândia renumele autorului prin tóte colțurile Greciei.

Acésta minunată întocmire a obiceiurilor poporului grec era atât de prețuită în ochii sei, și atât de adecuată geniului seu, încât peste 1000 de ani s'a susținut în vigóre și Grecii numérau chiar și anii după aceste serbări, numind intervalul de 4 ani o Olimpiadă.

Asemenea acestora erau și celelalte jocuri numite pythice, isthmice și nemeice, după Nemea, cu diferența, că unele dintre ele se țineau tot la trei ani.

Acestea erau instituțiunile, cari formau chiagul unității poporului grec, centrul vieții sale naționale pentru timpuri îndelungate.

* * *

Acum să ni-se ierte o paralelă. Pentru-că noi aflăm mare asemănare între jocurile amintite și adunările generale ale Asociațiunii.

Întâi trebuie să constatăm, că și poporul român din Austro-Ungaria se află divisat sub diferite pretexte, cutezăm a afirma, adese-ori ridicole pretexte, pe cari ađi-mâne posteritatea nu va avé cuvinte îndestul de aspre ca să le înfierceze. Întru paralisarea acestora avem și noi legătura sântă a sângelui și legătura sântă a limbii. Ne lipsese însă — în special Românilor din Ungaria — legătura comună religioasă și prin acésta adese-ori și legătura comună a obiceiurilor religioșe ș. a.

Starea acésta faptică a raporturilor nóstre interne e destul s'o constatăm, ca să deștepte în peptul fie-cărui fiu devotat al némului un suspin de durere. Și o facem fiind-că nu se pôte retăcè, când cumpănim interesele comune, dar nu bănuim prezentul pentru ușurința și neprevăderea trecutului, și să lăsăm timpurilor mai bune — ce'n comun le optăm adânc — lecuirea și vindecarea.

Destul că din motivul atins, noue ne lipsesece unul dintre cei mai puternici factori întru cultivarea și susținerea nedespărțitei legături dintre frați. Care împregiurare, de sine înțeles, ne înduplecă cu atât mai virtuos să căutăm terenul comun, unde încetéză ori-ce diferență dintre frați. Acest teren comun ni'l ofere Asociațiunea noastră culturală, din care cauză multe inimi învăpăiate audim zicându'i „Maica noastră comună“.

Și pentru-ca să fie dovedit, că dela întemeierea Asociațiunii în acest spirit se contemplau lucrurile, n'avem decât să reproducem următoarele din discursul presidentului al doilea al Asociațiunii, distinsul bărbat Ladislau Baron Pop, rostit la deschiderea adunării generale din 1872:

„Aceste sunt, strălucită adunare generală, rezultatele materiale și intelectuale ale Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, rezultate, dlor, de tot frumoșe și îmbucurătoare, de cât cari mai bune, mai ales cu privire la ȕisa latină „omne initium durum“, nici că am putut spera.

„De cât tóte aceste rezultate sunt însé alte rezultate și mai mari ale activității Asociațiunii, rezultatele morale, dlor! rezultate atât de frumoșe și mari, cât nu încap în ramele sau cadrul icónei, care mi-am propus a v'o presenta despre activitatea Asociațiunii! Asociațiunea deștéptă, nutresce și conservă simțul național; scutesce, cultivă și conservă limba și prin acésta existența națională, — prin însoțirea noastră documentăm, că suntem demni următori ai străbunilor nostri, despre cari scrie Bonfinius, că „s'au văđut a se lupta mai mult pentru limbă decât pentru viață“ — adecă mai mult pentru existența națională decât individuală — Asociațiunea ridică și înalță reputațiunea națională — cea căđută înaintea străinilor; — în fine Asociațiunea face ca, până când în cele politice suntem desbinați și în parte înversunați unii în contra altora, — așa ȕicând până la cuțite, — până când în cele confesionale suntem sfășiați și înstrăinați de cătră olaltă până la ura nedumerită — aici dlor, aici la sinul mamei noastre, unde ascuțișele săgeților invidiei s'au tîmpit, — unde veninul urei s'a lăpedat, aici tot cu acele cuvinte dulci române ne îndulcim, toți suntem frați, toți mergem pe aceeași cale, toți într'o conțelegera frățescă, ca un trup și un suflet facem pași înainte în literatură și cultură! Așa legați întru legăturile unității naționale vom ajunge, dlor, la portul, la limanul dorit, la care tindem prin sprijinirea Asociațiunii“...

Așa este! Noi consimțim din tótă inima. Și tocmai pentru aceea suntem în deplin drept să așteptăm dela toți fiii poporului interes și rivnă deosebită față de acésta salutară instituțiune culturală.

Și să mergem mai departe cu paralela.

La sêrbările naționale ale Grecilor, precum am văđut, se presenta și concentra tot ce avea Grecia mai frumos, mai strălucit și virtuos, mai impunător și măreț. Întocmai și la noi. În care ținut românesc se țin adunările generale ale Asociațiunii, vedem cu câtă

splendore frații noștri caută să ne prezente din partea lor tot ce e frumos, strălucit și virtuos, măreț și impunător, ce numai poate să contribuie la înălțarea prestigiului culturii române și la glorificarea poporului român. Of! Și câtă mângăere, câtă mândrie nu se revarsă și deșteptă în inimile noastre, când vedem la frații din diferitele ținuturi o nobilă emulare întru cultivarea acestei porniri demne și înălțătoare în sinul poporului nostru.

Astfel vedem întocmai și la noi ospețiile dintre frați, legăturile preteniei, destăinuirile și consultările intime dintre cunoscuți, preteni și rudenii etc. Întocmai emulările nobile, între marginile convenirilor și petrecerilor sociale. Și pentru câte legături dulci și suveniri scumpe nu se pune basa la aceste ocațiuni. Încât unul dintre cei dintâi stâlpi ai Asociațiunii, fericitul bărbat emeritat pentru patrie și națiune George Barițiu, a și accentuat odată în discursul seu presidial dela adunarea generală din 1891 următoarele:

„Puține sunt până acum fondurile Asociațiunii noastre, cari până astăzi nu fac nici două sute de mii; după mine însă pe lângă acelea fonduri în bani și în case avem un alt capital, cu carele nu se poate compara totă acea avere materială, iară acel capital stă în aceste conveniri frățesci ale noastre, întru care bătrâni și tineri, cărturari și popor, bogați și săraci se apropie unii de alții din diverse regiuni ale țerii, își comunică ideile, familii cu familii fac cunoscință, în mai multe casuri pentru totă viața; agricultorii au ocaziune de a face experiențe economice și mulți alții învață dintr'o convenire precum este și acesta (adunare generală), mai mult decât dintr'o carte voluminoasă; în fine chiar durerile și suferințele noastre comune, aflându-ne mai mulți la un loc și încăldându-ne sufletesce unii de alții, ni se par mai puțin simțite, mai alinate“.

Va-să-dică și numai rodurile vieții sociale, în lipsa ori-cărui alt titlu, ar justifica pe deplin, în împrejurările noastre, existența și misiunea Asociațiunii.

Dar să rotundim paralela. Au dora activitatea literară, ce se desfășură în sinul poporului nostru, n'are rolul distins și cuvenit în adunările generale ale Asociațiunii? Au dora noi nu ne dăm samă cu tot ce apare și se produce pe acest teren? Și noi nu simțim adevărată mândrie, când putem înregistra prin dările de samă vre-o operă de valoare? Sau noi nu trimbițăm și preamărim cu intimă satisfacție numele autorului, care inspirat de geniul poporului îi presentă neprețuitele juvaere ale muncii sale sufletesce? Da! Întocmai, întărim noi. — Vorba poetului:

„Tot ce-a fost ori o să fie
În present le-avem pe toate“ ...

. . . . .

Adevărul istoriei se dovedesce eclatant și aci, că lucrurile se succed, numai formele se schimbă!

Și de-am continua pân' la nesfârșit, tot mai mult se confirmă însemnătatea convenirilor Asociațiunii pentru viața noastră socială și pentru unitatea culturii noastre naționale, fără de care nu există un popor cu pretenții la viitor.

E ôre-cum natural deci, ca timpul pentru aceste conveniri să fie bine ales, să fie bine nimerit, pentru-ca festivitățile adunărilor să se desfășure fără pedeci în cuvenita lor splendore și măreție. Și noi, sincer mărturisim, că un timp mai corespunzător în acest scop nu găsim ca sărbătorile Rusaliilor. Bine înțeles, nu pentru-că și în antichitate la Greci se țineau serbările amintite pe la finea lui Iunie. Nici decum. Dară pentru-că acest termin se pare mai nimerit pentru împrejurările noastre, din deosebite puncte de vedere.

Întâi și 'ntâi pentru-că acesta e sărbătorea cea mai frumoasă de peste an, mult venerată și solemn prăznuită în sinul poporului român. Sărbătorea *luminii*, prin unirea Duchului sânt, prin plinirea făgăduinței și a nădejzii. Biserica însăși o zugrăvesce mai frumos cântându'i:

„Limbile ôre-când s'au amestecat, pentru îndrăsnela facerii de turn. Iară acum limbile înțelepte s'au făcut, pentru mărirea cunoscinței de Dumneșeu. Acolo au pedepsit pe cei necredincioși pentru greșală. Iară aici a luminat Christos Pescarii cu Duchul. *Atunci s'a stricat unirea spre pedepsă, iară acum se înoesc și întăresce spre mântuirea noastră*“.

Adevărat, că natura însăși contribue mult la frumșețile acestei sărbători, pentru-că ea în acel anotimp strălucesc mai pompos în a ei pitorescă frumșeță, în punctul de culminațiune al desvoltării sale. Și Românul, fiul naturei, „fratele codrului“, o urmăzează cu nesaț și cu drag îmbracă podóbele sale întru mărirea sărbătorilor *luminii*, atât de semnificative în viața'i sufletescă.

Care alt termin deci de preste an, póte fi mai acomodat pentru sărbătorile culturale ale Asociațiunii, decât însăși acesta *sărbătore a luminii*?

În deosebi pentru-că la acesta sărbătore nu e suflet de Român, care să nu'și póta rupe o mică paușă de 2—3 zile, ca să lase pentru moment grijile sale private și să contribue cu ale sale daruri sufletesci sau materiale la promovarea intereselor noastre comune. Până și cel din urmă plugar pauséază 2—3 zile pentru reculegerea puterilor fizice și bucuros participă la o mică recreație sufletescă, înspre care îl chiamă dorul și inima lui simțitoare. Și din acest motiv cel mai acomodat termin pentru o adevărată sărbătore *poporală culturală*, — ținta noastră supremă. Pre când la ori-care altă sărbătore de preste vară, puterile și atențiunea poporului sunt mai intețit angajate la munca zilei.

Motivele economice se vor pretexta póte din unele părți. Observăm însă, că nici în această privință n'avem să ne facem griji sau nedumeriri. Pentru-că în economia poporului nostru găsim articoli, pentru cari piața tocmai în restimpul Rusaliilor este mai cercetată, dacă e să judecăm din acesta parte lucrul. Și vice-versa, articoli, cari altă-dată sunt la ordinea

șilei. Așa putem constata, că fie-care anotimp își are particularitățile sale în acest punct, ceea ce în linia primă despărțemintele sunt chemate să exploateze în favorul cauzei comune, acomodându-se împrejurărilor locale-economice după ținuturile proprii. Iar adunările generale ale Asociațiunii se se acomodeze după *totalitatea* poporului. Și în interesul acesteia termin mai potrivit de *convenire*, de *concentrare*, nu aflăm ca la Rusalii, când tot omul poate fi liber pentru câteva zile, abstragând dela cele multe alte motive.

În sfârșit se nu uităm, că pentru adunările generale se reclamă și se fac o mulțime de *pregătiri* în *centru* și *în afară*. Aceste *pregătiri însă* nu se pot cu temeiu săvârși decât în decursul anului, când puterile sunt *concentrate* nu *resfirate* cum de obicei se întâmplă în sezonul de peste vară, în care timp s'a obicinuit până acum să se țină adunările generale. Avem multe și neplăcute experiențe, în centru și în afară, despre greutățile, ce se întâmpină cu ocasiunea pregătirilor de peste vară pentru adunările generale, când multe dintre cele mai necesare puteri sunt silite a-se depărta din mijlocul nostru pentru căutarea sănătății, recreații ș. a.

Să prevenim dar' și aceste neajunsuri, prin fixarea termenului Rusaliilor din fie-care an, pentru adunările generale ale Asociațiunii.

În urma acestora invităm cu totă onoarea cercurile competente și în special despărțemintele noastre, să binevoiască a-se pronunța în cestiune, ca prin comună înțelegere să punem la cale pentru fie-care an la Rusalii *marile serbători naționale culturale ale Asociațiunii*.

Sibiiu, Octobrie 1896.

Un membru.

SCIINȚĂ, LITERATURĂ ȘI ARTĂ.

Florian Porcius, (1816—1896). Cu ocasiunea ultimei adunări generale a despărțemântului XXI. al „Astrei“, ținută în Rodna veche la 16 și 17 August a. e., poporul român din părțile năseudene a serbat cu mari și splendide festivități iubileul de 80 de ani al unuia dintre cei mai bine-meritați fii ai aceluși ținut și a întreg neamului românesc.

Cavalerul Florian Porcius, care la 16 August a împlinit 80 de ani dela nascerea sa, merită venerațiunea și recunoștința noastră nu numai ca un însuflețit patriot român și ca un distins bărbat al științei, ci în primul rând ca unul dintre cei mai binemeritați membri și sprijinatori ai „Astrei“ și în special ai organului acesteia „Transilvania“, care a publicat o serie lungă de studii valoroase din péna ilustrului octogenar.

A fost deci un lucru pe deplin corect și natural, că s'a însărcinat chiar un despărțemânt al „Astrei“ cu aranjarea festivităților dela Rodna, precum și noi din parte-ne împlinim numai o datorință, când înregistrăm în „Transilvania“ iubileul vechiului și valorosului nostru colaborator și

sprijinitor, lăsând să urmeze din acest incident o scurtă schiță biografică a sârbătoritului veteran al științei române.

Florian Porcius s'a născut în 16 August 1816 în opidul Rodna-veche din părinți grănițeri. Studiile și-le-a făcut în Năsăud, Blaj și Cluj. Mai întâiu a ocupat postul de învățător. Recunoscându-i-se talentul și diligența de fier, a fost trimis spre a face studii mai înalte pedagogice la pedagogiul din Viena în anul 1845, unde a ascultat ca student extraordinar și botanica la universitate în decurs de 2 ani. Reîntors acasă și-a reocupat locul la școlile din Năsăud.

În anii 1848—49 a avut multe de a suferi din partea insurgenților; i-s'a călcat casa și nimicit biblioteca și herbariul adunat până atunci.

După revoluțiune a ocupat deosebite posturi civile; pe urmă la anul 1867 a fost ales de vice-căpitan districtual în Năsăud. La anul 1876 a trecut la Bistrița în calitate de president al scaunului orfanal, iar la 1877 s'a retras în pensie și de atunci trăiește la moșia sa.

Activitatea sa neobosită se extinde pe un period de preste o jumătate veac. A luptat o viață întregă pentru revindicarea și apărarea drepturilor poporului grănițeresc și pentru acuirarea, înmulțirea și buna administrare a mijloacelor de cultură, menite a-i crea un viitor mai bun.

Nu mai puțin bine meritat s'a făcut venerabilul octogenar și pe terenul științific și cu deosebire ca *botanic* de specialitate.

Încă de pe timpul, când își făcea studiile în Viena, a câștigat plăcere și predilecție deosebită pentru studiul botanic și de atunci s'a ocupat mereu cu dînsul pe lângă tóte multele sale ocupațiuni de altă natură.

A făcut o mulțime de excursiuni pe tóte văile și munții din deosebitele părți ale Transilvaniei, dar cu deosebire în ținutul din fostul district al Năsăudului, a cărui *floră* a studiat-o în întregul seu și până în cele mai mici detalii. A însoțit în excursiunile lor de explorare pe botanicii de renume, ca *Czecz*, cardinalul *Haynald*, *Janka* și alții, atât din patrie cât și din străinătate. A stat și stă și astăzi în legătură de corespondență și schimb cu mai multe institute botanice și cu bărbați specialiști din întregă Europa, ba și din America. A colectat un herbar de o valoare incontestabilă, a cărui partea cea mai însemnată este de present proprietatea *Academiei* de științe din București. Apoi a fost ales membru de onoare și corespondent la mai multe institute și societăți științifice din patrie și străinătate.

Fructul ostenelelor sale de deci de ani pe terenul botanic l-a depus în mai multe cărți și tractate de valoare, între cari mai însemnate sunt:

1. „*Flora phanerogamă* din fostul district al Năsăudului“, lucrare premiată de „Asociațiunea transilvană“ cu 100 ₰ împărătesci și edată la 1881.

2. „*Diagnosa plantelor vasculare*“, lucrare publicată în anele și sub auspiciile Academiei Române la 1892.

În seria studiilor sale botanice de o rară agerime și aprofundime, a descoperit mai multe plante necunoscute până acuma, cari s'au determinat de bărbați specialiști și s'au numit după numele seu, făcându-se astfel nemuritor în știință. Atari plante sunt:

„*Diaba carinthiaca var. Porciusii*“, determinată în Viena la anul 1861 de botanicul Dionis Stur.

„*Festuca Porcii*“, determinată de Eduard Hackel în 1882, și Kassel în Berlin.

„*Hieracium Porcii*“, de C. von Naegeli și A. Peter; München 1895.

„*Thymus Porcii*“, de Dr. Borbás, Budapesta 1890.

La anii 1870 a fost distins cu ordul coronei de fer cl. III. cu titlul de cavaler, iar pe la anii 1880 Academia Română de științe l-a distins alegându-l cu unanimitate între membrii sei ordinari, în care calitate ia și de present parte activă, cu o rară conștiințositate la toate lucrările ei științifice.

«*Enciclopedia Română*». Unul dintre multele momente memorabile ale adunării generale din Lugos a fost aparițiunea primului fascicol al „Enciclopediei Române“. După lucrări pregătitoare de preste un an, cari au fost săvârșite cu mult zel și abnegațiune de colaboratorii acestei mari publicațiuni și mai ales de membrii interni ai biroului: Dr. *Beu*, medic; *Ilie Moga*, învățător la școla reuniunii femeilor; *Ioan Popovici*, profesor la școla civilă de fete a „Astrei“ și *Nicolau Togan*, preot gr. cat., — au apărut în fine cele dintâi 6 côle ale „Enciclopediei“ și atât conținutul cât și exteriorul lor a fost o adevărată și plăcută surprindere pentru toți amicii literaturii române.

Librăria *W. Krafft*, care cu o munificență demnă de totă recunoștința a luat asupra-și risicul material al acestei publicațiuni și prin acésta a dat posibilitatea de a realiza marea întreprindere a „Astrei“ a executat tipărirea opului în condițiuni atât de splendide, cum rar le-au mai avut alte produse ale literaturii noastre naționale. Atât tiparul, cât și ilustrațiunile lucrute la renumita firmă Angerer et Göschl în Viena, în special însă hartele geografice executate de stabilimentul artistic *F. A. Brockhaus* din Lipsca, sunt la nivoul artei tipografice moderne. Harte mai bune nici nu au existat pân' acum în limba română. Tot editorului *W. Krafft* este a se mulțămî, că cu toate că întreprinderea pân' acum nu e spriginită după merit de publicul cetitor român, și că din acéastă cauză garanțele ce și-le-a rezervat prin contractul de editare, nici pe departe nu sunt date, — publicarea totuși nu a trebuit să sufere nici o întrerupere, încât fascicolul II se află deja sub tipar și se va pute expeda abonaților preste câte-va săptămâni.

Presa română fără excepțiune a binevențat „Enciclopedia Română“ cu cuvinte de laudă și recunoștință, studii critice însă asupra ei au început să apară numai în zilele din urmă. Cele dintâi recenziuni mai

mari au apărut în „Liga Română“ din Bucuresci și în „Unirea“ din Blaj.

Credem, că nu va fi fără de interes pentru cetitorii „Transivaniei“ de a afla din *extrasele* ce urmăză, cum aprețiază numitele diare întreprinderea enciclopedică a „Astrei“.

„*Liga Română*“ scrie:

„În 7 Februarie anul trecut s'a deschis de cătră comitetul „Asociațiunii transilvane“ publicarea unei „Enciclopedii populare române“ și a fost însărcinat cu conducerea ei dl Dr. Diaconovich. Astăzi avem înaintea noastră prima fasciculă a acestei publicațiuni, o broșură de 88 pagine. Enciclopedia întrăgă va cuprinde, după-cum ne însciințeză editorul, cel puțin 2 tomuri, de câte 60 côle de tipar fie-care, și va fi înzestrată cu o mulțime de ilustrațiuni și harte.

Modul, cum se presintă prima fasciculă, e cât se pôte de îmbucurător. Execuțiunea tehnică e excelentă; alegerea materiilor e făcută cu multă pricepere și stilul, în care sunt scrise, e cât se pôte de potrivit scopului. Câte-va articole chiar, cum sunt: academia, aer, Africa, Abrud, Alba-Iulia, Albina etc., sunt mai pe sus de ori-ce laudă.

Trebue așteptat sfîrșitul, bine înțeles, pentru a'și puté cineva face o judecată definitivă asupra unei asemenea întreprinderi. Totuși nu e greu de a prevedé de pe acum, că sfîrșitul va fi încununat de succes. „Enciclopedia Română“ este până acum o promisiune numai, dar una din acele, cari es în afară din sfera celor obicinuite. Va fi ținută și peste un an, doi, vom avé, de sigur, lucrarea dorită de toți iubitorii culturii românesci.

O enciclopedie română! Coincidența aparițiunii ei cu sfîrșitul vécului face acéstă primă împreunare de cuvinte încă și mai suggestivă.

Dacă ne gândim la serviciile, pe cari publicațiunile de asemenea natură le-au adus altor națiuni, nu ne putem îndoi, că și acea de față va însemna un progres important în desvoltarea țării noastre. Tóte străduințele de până acum ale ómenilor nostri de frunte au fost absorbite în pregătirea unei stări de emancipare pentru consciența noastră națională.

... O nouă perioadă începe, o perioadă în care nu pregătirea, ci constituirea însăși a culturii românesci este ținta preocupățiunilor. Scrierile viitoare se vor deosebi în multe privințe de cele de până acum. În locul muncii entusiaste — pregătitoare, — vom avé statornica muncă și din ea opere trainice...

Ca un indiciu pentru acéstă nouă perioadă, în care începem a intra, pôte servi fără îndoială și publicarea „Enciclopediei Române“, în condițiunile în cari ni-se presentă.

Și faptul, că acéstă Enciclopedie își datoresce originea sa inițiativei unei societăți, cum este *Asociațiunea transilvană*, îi măresce încă și mai mult importanța.

Ea este între primele publicațiuni, dacă nu prima publicațiune chiar, în care *consciența unității noastre naționale se resfrânge cu totă claritatea*. Autorii „Enciclopediei Române“ doresc lățirea cunoștințelor folosite și întărirea iubirii de nem prin arătarea intereselor comune, cari lăgă pe toți Români. „Comitetul Asociațiunii transilvane“ — se ȳice în apelul tipărit în fruntea primei fascicole — „s'a crețut dator a se îngriji de o „publicațiune, care se dee publicului cetitor român o oglindă cât mai „fidelă a stărilor poporului nostru în tôte țerile locuite de Români și „totodată se-l țină în curent cu progresul culturii omenesci“.

E o nobilă datorie aceea, pe care 'și-a luat-o comitetul „Asociațiunii transilvane“ și nu ne îndoim, că ea va fi îndeplinită cu tôte dificultățile, ce 'i-se pun în cale, pentru a rămâne astfel ca o pildă generațiunilor viitoare!“

Din recensiunea „Unirei“ estragem următoarele :

„Frica de necunoscut“ este de multe-ori cel mai puternic motiv, care face să întârșie ori chiar să se zădărnicescă multe lucruri bune și folosite....

Căți dintre noi n'au suris, se ȳicem, cu naivitate numai, chiar și la idea unei „Enciclopedii românesce“! La căți nu li-s'a împărut întreprinderea acesta o curată mănătorie de bani zădărnice, se nu ȳicem o nebulie!

De când cu avântul cel mare, ce 'l-a luat literatura românescă dincolo de munți, multora dintre noi li-s'a părut, că nimic, dar' absolut nimic, bun nu se pôte face aci. Totul e de a se aștepta dela cumiția fraților de dincolo, cari au libertatea acțiunii....

.... Din pricina acesta tôte lumea românescă aprópe a suris atunci, când „Dreptatea“ își încheiasc cățiva articoli cu frasa, adevărată de sigur: „Lista cea mai autentică a Românilor adevărați se va păstra în analele editurii „Enciclopediei Române“!

Aprob frasa acesta și sunt sigur, că toți Români de bine se vor alătura lângă mine.

.... Faptul, că comitetul central al Asociațiunii a primit idea salutară de a lua sub patronagiul seu publicația numită „Enciclopedia Română“, și că o mulțime de ómeni s'au aflat, cari 'și-au promis concursul lor literar la publicația acesta, e o viuă dovadă despre aceea, că se face totuși ceva. Și se face un așa lucru, care a bună-sémă nu pôte decât se înveselesc pe fie-care din noi.

Enciclopediile peste tot ne subministréză tot aceea, de ce noi avem lipsă; ele sunt o comóra de învățaturi, lesne de însușit. Națiunile culte, Francezii și Germanii, au sciut de mult prețui însemnătatea lor.

.... Cu bucurie sinceră trebuie deci se salutăm și apariția primului fascicul din „Enciclopedia Română“. Se ne desbrăcăm de detestabila neîncredere, ce o avem în puterile noastre, și se grăbim a încuragia acest nou product al literaturii românesce.

Și datorință avem, să o facem această și ca Români și ca oameni culti; căci e atâtia lucrare de felul acesta făcută la noi și făcută în bune condițiuni, căci în șirul colaboratorilor ei întâlnim numele celor mai buni scriitori români.

.... De altcum și chipul, cum acest fasciclu I. se presintă, e vrednic de considerație.

Pe învilitorea colorată a broșurii sub titulă la stânga se înalță columna lui Traian din Roma, lângă ea podul de peste Dunăre dela Cernavoda, în mijloc mănăstirea de Argeș și statua lui Mihaiu-Vitezul, iar în marginea stângă Ateneul din Bucuresci. Sub acestea stă în mijlocul unei corone de laur Minerva, emblema Asociațiunii.

Broșura în fine e frumos tipărită și e de un format foarte potrivit (8° mare 6+88) pe două colone. Cuprinsul: cuvintele dela A—Alcanina. Are cea mai nouă mapă a Africei, lucrată în renumitul stabiliment al lui Brockhaus din Lipsca, ilustrația Academiei din Bucuresci, 9 tipuri africane, 6 specii de ciuperci și bureți, porța cetății din Alba-Iulia, catedrala rom.-cat. tot de acolo și în sfârșit casa institutului „Albina“ din Sibiiu.

Din articoli publicati în fasc. acesta relevăm „Aaron Petru Pavel“, „Abrud“, „Academia Română“, „Aeneis“, „Africa“, „Alba-Iulia“ etc.

.... Ar fi de dorit și de recomandat, ca publicația această, de un merit și însemnătate netăgăduită pentru noi Români, să nu lipsescă dela nici un om cu carte, căci fie-cine poate să 'și-o procure solvind pe lună 1 fl. fără de alte spese. Preților și învățătorilor nostri încă le va face prețioase serviciile. Li-o recomandăm din inimă spre prenumerare.“

Bibliografie: *Dicționar român-maghiar*. Literatura lexicografică de curând s'a îmbogățit cu „Dicționarul român-maghiar“ pentru școlă și privați, redactat de dl Ioan Gheție prof. la gimnasiul din Năsăud. — Acest dicționar are menirea a fi de ajutor școlarilor precum și acelor, cari simt trebuința de a se familiarisa cu limbile: română și maghiară — Este editat de societatea Franklin din Budapesta, și conține 510 p. în 8°. Între dicționarele de felul ăsta apărute până acum este cel mai bun și mai complet. Dl autor a ținut cont de progresele limbii române și a grupat la un loc nu numai terminologia literară ci și expresiunile obișnuite populare. Esecutarea tehnică încă nu lasă nimic de dorit. Singurul cusur, ce-i-l putem imputa este prețul cam exagerat, care nu se prea potrivește cu punga școlarilor. — Recomandăm cu căldură acăsta carte folositoare, care se poate comanda pentru prețul de 3 fl. la „Franklin-Társulat“ în Budapesta, ori la autorul în Năsăud (Naszód).

— *Topografia hotarului și a comunei Maidan*, de C. Liuba și A. Iana, urmată de un „*Studiu despre Celți și numirile de localități* . . .“ de Dr. Atanasiu Marienescu, retipărire din „*Fóia diecesană*“, Caransebeș, 1896. În această carte se înșiră toate numirile de hotar, drumuri, dealuri, străde etc. ale comunei Maidan în ordine alfabetică, însoțite de descrierea precum și miturile și tradițiile, legate de fie-care loc. Iar dl Dr. Atanasiu Marienescu în „*Studiul despre Celți*“ explică, pe base filologice-istorice comparative, diferitele numiri, cuprinse în operatul dlor Liuba-Iana. Tendința cărții e a arăta că continuitatea Românilor în Dacia traiană, se poate mai bine dovedi prin numirile de localități usitate la Români.